

Jedna książka to za mało.

Narracyjna „ofensywa trójkątów”¹ biografii Michaela Jordana

TOMASZ JACHEĆ

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
tomasz.jachec@uwm.edu.pl

Wszechobecność Jordana

Hasło „Michael Jordan” wpisane 11 stycznia 2017 w polu wyszukiwania serwisu Amazon.com zaowocowało wynikiem produktów związanych z powyższą nazwą w liczbie sześćset sześć tysięcy siedemset czterdzieści sześć (Amazon.com 2017). Ilość ta zmienia się z dnia na dzień, gdyż Amazon oferuje produkty używane. Wśród wyników wyszukiwania ze wspomnianego już dnia, tysiąc sto osiemdziesiąt osiem towarów związanych z Michaelem Jordanem znajdowało się w sekcji „Filmy i Telewizja”, piętnaście tysięcy osiemset dwadzieścia sześć w sekcji „Książki”, a czterysta dwadzieścia osiem w „Zasobach na Kindle”. Pozostałe pięćset osiemdziesiąt dziewięć tysięcy trzysta cztery produkty stanowiły: odzież sportowa, kosmetyki, aplikacje komputerowe, gry wideo, memorabilia, wszelkiego rodzaju gadzety (na przykład plakaty lub fartuchy

¹ Nawiązanie do systemu ofensywy stworzonego przez Texa Wintera, a wprowadzonego do strategii gry Chicago Bulls w latach dziewięćdziesiątych przez głównego trenera drużyny, Phila Jacksona. „Ofensywa trójkątów” wielokrotnie wspomniana jest przez biografów Jordana, na przykład Lazenby’ego (2014: loc. 6425).

kuchenne) oraz innych osób o tym samym imieniu i nazwisku, jak choćby pisarza książek z gatunku *fantasy*. Większość z siedemnastu tysięcy czterystu czterdziestu dwóch produktów o charakterystyce narracyjnej stanowiły różne biografie Michaela Jordana.

Oczywiście przedstawione tu liczby odnoszą się do ilości towarów, a nie do samej mnogości tytułów. Tym niemniej obrazują one dobitnie, z jakim ogromem narracji musi zmierzyć się badacz jednej tylko jednostki. Ponadto informacje na temat Jordana znaleźć można w różnych tekstach, które nie zawierają jego nazwiska w tytule. O ile, co spodziewane, elementy biografii Jordana znalazły się w filmie dokumentalnym *The Dream Team* oraz w książce autorstwa Jacka McCalluma pod tym samym tytułem, o tyle niełatwo wytłumaczyć dwie strony poświęcone Jordanowi w książce Joe Feinsteina, zatytułowanej *The Punch*, relacjonującej wydarzenia mające miejsce w roku 1977 (niemalże dekadę przed pojawieniem się Jordana w NBA). Odpowiedzi są dwie: pierwsza, wpływ Jordana na koszykówkę i jego sportowa spuścizna sprawia, iż pisarze zajmujący się sportem czują potrzebę oddania hołdu koszykarzowi, który grał z numerem dwudziestym trzecim, tak jak w wypadku *The Punch*. Druga odpowiedź jest parafrazą starej marketingowej maksymy: „Jordan sprzedaje” – wciąż aktualnej – aczkolwiek obecnie nie w tym samym stopniu, co w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia.

Popularność Jordana i fakt, że jego postać istotnie wpływa na sprzedaż, tłumaczą statystyki przytoczone na wstępie. Jednakże autor niniejszego rozdziału skupia się nie tyle na liczbach sprzedaży związanych z Jordanem produktów, co na ilości i rodzajach form narracyjnych, w jakich przedstawiano i przetwarzano historię życia oraz kariery sportowca. Michael Jordan wykorzystany jest w tym badaniu jako studium przypadku, a celem jest wyodrębnienie elementów charakterystycznych biografii współczesnych gwiazd/celebrytów.

Biograficzne trójkąty

Brigitte Posing, omawiając koncept biografii sportowej, opisuje „biograficzny trójkąt” przedstawiający kluczowe elementy tekstu biograficznego. Są to: biograf (podmiot), który odnajduje/namierza źródło, dokonuje analizy, opisuje historię przedmiotu, który Posing określa jako „ofiara analizy biograficznej” (Posing 2004: 17). Jest jeszcze, rzecz jasna, „audytorium”, czyli odbiorcy narracji biograficznej (Posing 2004: 17).

Tabela 1. Biograficzny trójkąt według Posing. Źródło: opracowanie własne

W wyniku istnienia takowego trójkąta pojawia się cały szereg zmiennych, które należy wziąć pod uwagę badając proces tworzenia i odbioru biografii. Owe zmienne to, między innymi, kim jest / był podmiot, kim jest / był przedmiot, kontekst historyczny i czas, kiedy biografia była tworzona, kulturę a medium, odbiór / interpretacja.

Trójkąt Posing jest natury akademickiej i dotyczy takiego właśnie stylu biograficznej pracy badawczej. Jednakże gdy przedmiotem biografii jest jednostka, którą określa się nie tylko jako najwybitniejszego koszykarza/sportowca wszechczasów, ale również najsukcesowniejszego reklamującego wszechczasów, należy dodać do trójkąta element, który można nazwać „Widmem”². Termin ten może odnosić się do wielorakich bytów wpływających na formę i treść tekstu biograficznego. Może nim być sam przedmiot, który wynajmuje autora-widmo, organizacja, której częścią jest przedmiot, agent, korporacja, którą przedmiot firmuje lub jakikolwiek byt mający potrzebę stworzenia konkretnej formy narracyjnej.

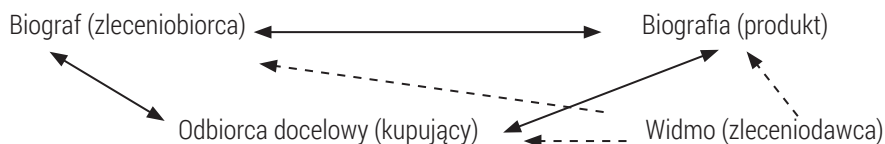

Tabela 2. Alternatywna wersja biograficznego trójkąta według Posing, ze zmienną. Źródło: opracowanie własne

Obecność Widma powiększa liczbę zmiennych związanych z biograficznym trójkątem (na przykład pytanie o to, kim jest Widmo) i zmienia Podmiot w zleceniobiorcę, Przedmiot w produkt, a Odbiorcę w odbiorcę docelowego. *Nota bene* istnieje grupa odbiorców, która zawsze jest taką docelową, choćby zagorzali fani, których istnienie i nastawienie względem gwiazdy/celebryty

² Gra słów zamierzona przez autora. Autor odwołuje się do filmu w reżyserii Romana Polańskiego, *Ghost Writer*, który w Polsce funkcjonuje pod tytułem *Autor widmo*.

wpływa na proces pisania biografii. Przyjmując obecność Widma, badanie biografii gwiazd/celebrytów wiąże się z badaniem trójkąta: celu, medium i treści. Toteż rozproszone biografie Michaela Jordana będą omawiane przez pryzmat kwestii: dlaczego, jak i co.

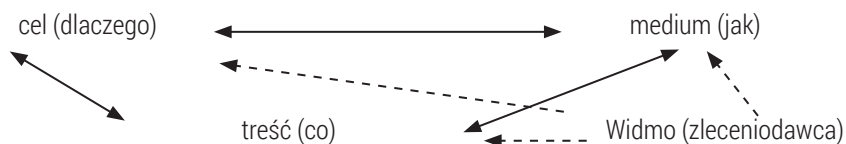

Tabela 3. Trójkąt konceptów użytych w badaniu. Źródło: opracowanie własne

Opisowi różnych mediów, za pomocą których biografia Jordana była przedstawiana, towarzyszyć będzie krótki opis treści, głównie przy omawianiu różnych typów biografii wydawanych w formie książek lub ebooków. Ponadto, na bazie treści i medium, zaproponowany zostanie cel danej narracji. Aspekt celu zaczerpnięty został z typologii treści biografii sportowych Garry'ego Whannela. Podaje on różne typy biografii gwiazd sportu, takie jak: demaskacja/krytyka, hagiografia, ujawnienie autentycznej natury bohatera biografii, relacja chronologiczna, znaczenie przedmiotu, który uchwycił *Zeitgeist* lub odzwierciedlał swoją epokę, przedmiot jako kreatywny geniusz, opis osoby w kategoriach na przykład („dobry/a”, „zły/a”, „śliczny/a”) (Whannel 2002: 117). Warto nadmienić, iż żadnemu autorowi tekstów biograficznych na temat Michaela Jordana nie udało się uciec od aspektu hagiograficznego, nawet jeżeli nie było to ich intencją.

Biografie Jordana

Ostatnią książkową biografią Jordana jest *Michael Jordan: The Life* autorstwa George'a Lazenby'ego z 2014 roku. W książce tej autor podejmuje próbę psychoanalizy Jordana i we Freudowskim stylu odkrywa, iż słynna potrzeba rywalizacji Jordana, która sprawiła, że odnosił sukcesy jako sportowiec, narodziła się u niego już w młodości. Jako punkt inicjujący Lazenby przytacza historię o tym, jak młody Michael pomagał ojcu przy naprawie samochodu, a ponieważ nie spisywał się zbyt dobrze, usłyszał od seniora: „Nie masz zielonego pojęcia, o co w tym chodzi. Wracaj do domu, do kobiet [*You don't know what the hell you're doing. Go on in there with the women*]” (Lazenby 2014:

loc. 635)³. Lazenby kończy książkę wizją Jordana rozmawiającego w myślach ze swoim zmarłym ojcem, pytającego: „Co o mnie teraz myślisz, tato? Co sądzisz o tym wszystkim? Dalej mam wracać do domu? [*What do you think of me now, Pops? How about all of this? Do I still have to go back on in the house?*]” (Lazenby 2014: loc. 10329)⁴. Książka Lazenby’ego, której celem jest kompletny i wyczerpujący opis życia Jordana w celu zrozumienia motywacji bohatera biografii, jest przykładem tekstu napisanego, by (posługując się typologią Whannela) ujawnić „prawdziwego człowieka”.

Taki sam zamiar przyświeca Samowi Smithowi w książce *The Jordan Rules*. Jednakże autor nie ma na celu zrozumienia autentycznej natury, a raczej ujawnienie, kim jest osoba ukrywająca się za medialnym wizerunkiem. *The Jordan Rules* jest reportażem, który rzuca światło na drużynę Chicago Bulls w trakcie trwania sezonu 1990-1991, kiedy to po raz pierwszy w historii klubu sięgnęła ona po mistrzostwo NBA. Książka wydana została w roku 1992 i momentalnie stała się bestsellerem, głównie dlatego, iż przedstawiała nieznane oblicze Jordana jako ogarniętego obsesją wygrywania tyrana, który mentalnie i fizycznie znęcał się nad tymi kolegami z drużyny, którzy jego zdaniem nie byli na tyle dobrzy, by pomóc mu zdobyć mistrzostwo. We wstępie do reedycji książki w roku 2012 Smith wyjaśnia powody, dla których napisał *The Jordan Rules*: „Michael był promowany jako chodzący ideał. I nadawał się do tej roli ze swoim czarującym uśmiechem i spektakularną grą. Zawsze uważałem, że *The Jordan Rules* odciążyło Jordana poprzez pokazanie, że nie jest ideałem i że nie musi nim być, a fani i tak wciąż będą go kochali” (Smith 2012: loc. 346)⁵. To, czy istotnie z tej przyczyny Smith książkę napisał, jest sprawą dyskusyjną, ale faktem pozostaje, iż czytelnik dowie się z tej relacji mniej o Jordanie, a więcej o tym, jak funkcjonuje zawodowa drużyna sportowa. Tekst Smitha jest w zasadzie podręcznikiem na temat korporacyjnej organizacji sportowej z Jordanem pozostającym w centrum uwagi.

Podczas gdy Lazenby i Smith starają się zrozumieć lub wyeksplikować Jordana-człowieka, Halberstam próbuje wyjaśnić Jordana-zjawisko. Jego *Playing*

³ Przekład Michał Rutkowski.

⁴ Przekład Michał Rutkowski.

⁵ Przekład własny za: „Michael had been marketed as perfect. And he looked the part with that magnificent smile and spectacular game. I always figured *The Jordan Rules* took some pressure off him by showing he wasn't perfect and didn't have to be, and that the fans would still love him”.

for the Keeps: Michael Jordan and the World He Made jest typem biografii „znanie przedmiotu, który uchwycił *Zeitgeist* lub odzwierciedlał swoją epokę”. Halberstam powiedział niegdyś o Jordanie i Ameryce, że: „On jest tym, kim jesteśmy my, Amerykanie [*He is an American original, he is who we are*]” (Weitzman 1999: 52:28-52:30). Z tej biografii można dowiedzieć się jak „najstynniejszy sportowiec na świecie” (Halberstam 2000: loc. 7753), odzwierciedlał amerykańską wyjątkowość i dominację kulturową. Treść książki Halberstama najlepiej podsumowuje fragment:

Skoro Ameryka była „gospodarzem” nowej, międzynarodowej kultury, nieuniknionym było, że prędzej czy później amerykański sportowiec stanie się charakterystyczną postacią komercyjną, idealnym sprzedającym całej gamy produktów eksportowanych przez różne firmy z tego bogatego, kulturowo i komercyjnie dominującego mocarstwa (Halberstam 2000: loc. 2392)⁶.

Halberstam umiejscawia Jordana w kontekście roli, jaką odgrywało USA w świecie lat dziewięćdziesiątych XX wieku. *Taking to The Air: The Rise of Michael Jordan*, Jima Naughtona, która była pierwszą książkową biografią Jordana, jest podobna w tonie do *Playing For Keeps*, jako że opisuje siły, które sprawiły, iż Jordan stał się ikoną. Naughton skupia się na podkreśleniu elementu rasowego i pochwała Jordana za wyniesienie i utrwalenie wizerunku nowego, progresywnego Afroamerykanina w kulturze amerykańskiej. W typologii Whannela książka Naughtona znalazłaby się w kategorii przedstawienia przedmiotu (Jordana) jako kreatywnego geniusza.

Halberstam i Naughton opisują fenomen Jordana z punktu widzenia niezależnych obserwatorów Ameryki i świata końcówki XX wieku. Podobnie czyni LaFeber w książce *Michael Jordan and the New Global Capitalism*. Praca LaFebera jest publikacją naukową, stanowiącą doskonały przykład tego, co Posing uznaje za naukowe badanie biograficzne. Historyk wyjaśnia tu, jak korporacje, takie jak Nike, zrobiły użytek z rozwijających się środków masowego przekazu oraz z osobowości takich jak Jordan, w celu poszerzenia swojego obszaru działania i wpływów, co z kolei zaowocowało zjawiskiem nazywanym dzisiaj globalizacją.

⁶ Przekład własny za: „If America was the home team in the new international culture, then it was inevitable that sooner or later some American athlete would become a signature commercial figure, the perfect salesman for a vast variety of goods exported by companies from this rich, culturally and commercially dominating superpower”.

Obszerne fragmenty książki La Febera są natury biograficznej – czytelnik może dowiedzieć się o historii Nike, koszykówki, ligi NBA oraz, oczywiście, Michaela Jordana. LaFeber ukazuje sportowca jako przedmiot uchwycający *Zeitgeist* w celu zaprezentowania oraz wyjaśnienia szerszego zjawiska.

Richard Esquinas, który również użył Jordana w charakterze pretekstowym, postawił jednak przed sobą odmienne niż LaFeber zadanie. Książka *Michael & Me: Our Gambling Addiction... My Cry for Help!* stanowi doskonały przykład tego, w jaki sposób zmonetyzować fakt, że osoba Jordana staje się siłą napędową sprzedaży. Książka ta ukazała się w 1993 roku, wkrótce po tym, jak wyszło na jaw, iż Jordan regularnie zakładał się o duże kwoty pieniędzy, kto wygra partie golfa, w których brał udział. Według doniesień prasowych Jordan miał przegrać milion dwieście tysięcy dolarów na zakładach z samym tylko Esquinasem. Lazenby w ten sposób opisuje moment pojawienia się książki Esquinasas:

Wtedy, jakby zaplanował to jakiś geniusz strategii medialnej, w przededniu Finałów NBA, wyszła na światło dzienne mroczna część życia Jordana. Jak tylko afery z Atlantic City zniknęła z czołówek gazet, pojawił się Richard Esquinas z wydaną przez siebie książką *Michael & Me: Our Gambling Addiction... My Cry for Help!* Esquinas opisał w niej szczegółowo swoje zakłady z Jordanem o duże pieniądze. W wywiadzie dla telewizji NBC, udzielonym w przerwie pierwszego meczu Finałów, Jordan przyznał się, że przegrał z Esquinasem duże sumy, ale że nigdy nie było mowy o stawkach, o jakich wspomina się w książce. Tymczasem Esquinas zaprezentował kopie swoich zeznań podatkowych i czeków wypisanych przez Jordana. Spłacił około 300 tysięcy dolarów, a następnie zwrócił się do prawników z Chicago, żeby utrzymywali Esquinasas w bezpiecznej odległości (Lazenby 2014: loc. 7228-7233)⁷.

Tak więc Jordan przyznał się do wysokich przegranych hazardowych, aczkolwiek nie tak ogromnych, jak te opisywane przez jego byłego partnera do gry w golfa. „Wołanie o pomoc” Esquinasas jest niczym więcej niż chęcią zysku,

⁷ Przekład Michał Rutkowski za: „No sooner had the Atlantic City casino jaunt fallen out of the news than Richard Esquinas stepped forward with a self-published book, *Michael & Me: Our Gambling Addiction... My Cry for Help!* In the book Esquinas went into great detail about his high-stakes golf wagering with Jordan. In a taped interview on NBC at halftime of Game 1 of the Finals, Jordan admitted that he had lost substantial sums to Esquinas but nowhere near the figure claimed. Esquinas, meanwhile, presented copies of his tax returns and copies of Jordan's checks. He had apparently paid off approximately \$ 300,000 of the debt before turning to a Chicago lawyer to keep Esquinas at bay”.

zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że autor książki twierdził, że Jordan nie zamierzał spłacać swoich hazardowych długów. Naturalnie można wysunąć tezę, iż czynnik „Jordan napędza sprzedaż” był siłą napędową autorów wszystkich biografii sportowca, nawet w wypadku Smitha i La Febera. Jednakże ten pierwszy wykonywał swoją pracę jako reporter, a drugi jako historyk, tymczasem Esquinasowi chodziło wyłącznie o pieniądze.

Oczywiście można podać inne przykłady biografii, których motywacją był czynnik „Jordan napędza sprzedaż”, jak ta autorstwa (przynajmniej oficjalnie) matki i siostry Jordana. *Salt in His Shoes: Michael Jordan in Pursuit of a Dream* jest adresowane do dzieci, wypełnione anegdotami na temat młodego Michaela, opowiedzianymi przez Deloris (matkę) i Roslyn (siostrę) Jordan. Ten tekst z założenia jest inspirującą opowieścią skierowaną do dzieci, które chcą być jak ich idol i pasuje do hagiograficznego typu biografii.

Pozostając w tematyce, warto przytoczyć dwa przykłady małoletnich, którzy w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia ubóstwiali Jordana, a potem dorośli, odnieśli sukces i zaczęli przyrównywać się do swojego idola. Takimi egzemplifikacjami są raperzy Drake oraz Jay-Z. Obydwaj muzycy odnoszą się do Jordana w tekstach piosenek, tym samym czyniąc je mediami zawierającymi elementy biograficzne. Drake w utworze *Back To Back* rapuje: „Raz po razie jestem jak na okładce *Zabójczej broni*, raz po razie jestem jak Jordan w '96 i '97” (Genius.com 2019)⁸. Lata „'96, '97”, wspomniane w tekście, przypominają słuchaczom dwa z mistrzowskich sezonów Jordana. Z kolei sezon 1994/95 pojawia się w utworze *Encore*, wykonywanym przez Jay-Z, który rapuje: „Gdy powrócę jak Jordan, z numerem 4-5, to nie po to, by się z wami bawić...” (Genius.com 2019)⁹. Zarówno Drake, jak i Jay-Z wykorzystują Jordana jako punkt odniesienia do ich własnego sukcesu w formie biograficznej relacji chronologicznej.

Inne dzieci, którym niekoniecznie udało się w dorosłości odnieść sukces, taki jak Drake czy Jay-Z, wyrażają swoje uwielbienie dla Jordana w bardziej tradycyjnej formie tekstu rymowanego – wierszu takim, jak choćby ten autorstwa Jose Murguia:

⁸ Przekład własny za: „Back to back like I'm on the cover of *Lethal Weapon*, Back to back like I'm Jordan '96, '97”.

⁹ Przekład własny za: „When I come back like Jordan, Wearing the 4-5, It ain't to play games with you...”.

jego buty sprzedawane są na całym świecie,
sprawił, że wierzymy, że możemy latać,
dawał show w każdym meczu,
wspiął się na wyżyny sławy,
michael jordan jest w mych oczach bohaterem,
popatrz, jak gra, a będziesz zaskoczony,
na koszulce ma numer 23,
swym przeciwnikom nie okazuje litości,
michael jordan niemalże dotyka niebios,
michael jordan jest żywą legendą...”
(Murguia 2009)¹⁰.

Wiersz ów, który w typologii Whannela zaklasyfikować można jako hagiograficzny, jest wyrazem uznania i hołdem składanym przez fana idolowi.

Warto podkreślić, że w ciągu całego życia Jordan odebrał liczne wyrazy uznania. Jednym z nich jest pomnik ustawiony przed halą United Center (siedzibą drużyny Chicago Bulls) w 1994 roku podczas pierwszej koszykarskiej emerytury Jordana. Piedestał statuy znanej jako „Duch” (angielskie: *The Spirit*) umiejscowiony przed budynkiem znanym jako „dom, który postawił Michael Jordan”, jest kolejnym medium, które opowiada historię kariery Jordana w formie relacji chronologicznej. Z tablicy umieszczonej na piedestale pomnika można wyczytać: (1) lata, w których Jordan grał dla Byków wraz z dopiskiem „Najlepszy jaki był. Najlepszy jaki będzie”; (2) listę najbardziej znaczących osiągnięć i nagród Jordana jako koszykarza, na przykład „Złoty medalista olimpijski – 1984, 1992”.

Jeśli listę osiągnięć opatrzoną datami można przyjąć jako formę biograficznej narracji, wtedy nawet but do gry w koszykówkę może stać się tekstem biograficznym. Na podeszwach modelu numer dziesięć linii Air Jordan, zaprojektowanych przez Tinkera Hatfielda, które pojawiły się w sprzedaży w 1994 roku (tym samym, co odsłonięcie pomnika *The Spirit*), znajdują się informacje dotyczące niektórych z osiągnięć Jordana, na przykład fakt, że w roku 1985 Jor-

¹⁰ Przekład własny za: „his shoes are sold worldwide,/he made us believe we could fly,/he put on a show in every game,/he climbed the charts to fame,/michael jordan is a hero in my eyes,/watch him play and you'll get a big surprise,/he wears number 23 on his jersey,/he shows his opponents no mercy,/michael jordan can almost touch heaven,michael jordan is a living legend...”.

dan wybrany został debiutantem roku w NBA. *Nota bene* buty Air Jordan doczekały się własnej biografii. Otóż książka *Driven from Within* jest autobiografią Jordana napisaną przy pomocy *ghostwritera*, Marka Vancila, który przedstawiony jest jako jej redaktor. Autobiografia tak naprawdę jest historią współpracy Jordana z firmą Nike, a konkretniej owoców tej współpracy, czyli dwudziestu modeli koszykarskich butów z linii Air Jordan.

Driven from Within wydane zostało w roku 2005, tym samym, w którym premierę miał dwudziesty, jubileuszowy model wspomnianych butów. Lektura umożliwia poznanie zarówno historii wszystkich dotychczasowych dwudziestu modeli Air Jordanów, jak i człowieka, który w nich grał. Oprócz tradycyjnego tekstu, znajdują się tu ilustracje przedstawiające szkice projektanckie Hatfielda, modele butów oraz inne obrazy, na przykład Chicago.

Takie połączenie tekstu i ikony najpełniej wyraża się w kolejnym medium, za pomocą którego przedstawiona została biografia Jordana – *Michael Jordan: Bull on Parade* – powieść graficzna / komiks autorstwa Wilfreda Santiago. Docelowego odbiorcę tego komiksu można by zdefiniować żartobliwie jako „Elaine z serialu *Seinfeld*”, bowiem w jednym z odcinków tej produkcji bohaterka, zapytana przez Kramera o to, czy widziała kiedykolwiek Jordana w akcji, odpowiada: „Nie, tylko w tych reklamach” (Cherones 1992). Komiks Santiago, wydany w 2015 roku, w niemal satyryczny sposób przedstawia niemalże wszystkie produkty i firmy, które Jordan reklamował, jak Nike, Coca-Cola, McDonald’s, Hanes, Gatorade, etc. *Bull on Parade* po raz kolejny opowiada historię życia oraz kariery Jordana i skierowane jest do czytelników, którzy albo nie mieli szansy być świadkami talentu Jordana gdy ten był u szczytu swoich możliwości, albo znają go nie z parkietów NBA, ale raczej z występów telewizyjnych, takich jak choćby poprowadzenie programu *Saturday Night Live* w 1991 roku.

Tym, co czyni tę biografię szczególnie interesującą, nie jest jednak treść, jako iż *Bull on Parade* niewiele dopowiada do historii Michaela Jordana, lecz forma narracji. Rysunki Santiago są dynamiczne i ekspresyjne, a także często odzwierciedlające prawdziwe obrazy ludzi, takich jak sprawozdawca sportowy, Marv Albert, miejsc takich, jak Chicago i obiektów takich, jak posąg Jordana czy też autentyczne artykuły prasowe lub okładki czasopism. Medium, jakim jest powieść graficzna, pozwoliło Santiago na kolaż tekstów pisanych oraz obrazów, które w nowej formie opowiadają historię Jordana.

Elektroniczne wydanie komiksu Santiago oferuje różne sposoby, na jakie można obcować z *Michael Jordan: Bull on Parade*. Odbiorcy wyposażeni w tablety lub inne czytniki z dużym ekranem mogą czytać tę pozycję tak, jak

papierową, z dwiema stronami wyświetlanymi na ekranie. Forma ta jest również przyjazna użytkownikom smartfonów, jako iż pozwala na przybliżanie poszczególnych kadrów. O ile pomaga to osobom dysponującym małymi ekranami, to owo kadrowanie rozprasza i ogranicza jednakże możliwość czytania kolażu obrazów jako całości.

Biografia autorstwa Santiago jest mieszkanką elementów tekstowych i wizualnych. Podobnie rzecz się ma z dwoma filmami fabularnymi, które przedstawiają historię Jordana. Pierwszy z nich to produkcja telewizyjna z roku 1999, zatytułowana *Michael Jordan: An American Hero*. Wyreżyserowany przez Alana Metzgera film, do którego scenariusz napisał wspomniany wcześniej Jim Naughton (*Taking to the Air*), jest nieautoryzowaną hagiografią tytułowego bohatera Ameryki. Film Metzgera pełen jest błędów faktograficznych i otrzymał notę cztery przecinek trzy na dziesięć gwiazdek na serwisie IMDb (Imbd.com 2017). Jakość filmu najlepiej podsumowuje użytkownik sekcji komentarzy IMDb o pseudonimie „Cyclops”:

Jako fan koszykówki, zacząłem nagrywać ten film, gdy zobaczyłem, że będzie nadawany na Family Channel. Sam fakt, że nadawała go ta stacja powinien już być dla mnie ostrzeżeniem. Po około dziesięciu minutach tego „filmu” zatrzymałem nagrywanie i wyłączyłem telewizor. Był aż TAK zły. Aktor grający Michaela Jordana w ogóle go nie przypominał. Film zrobiony chyba za \$350. Nawet pozwolili sobie pozmienić fakty biograficzne Jordana, jak chociażby przedstawiając ostatni rzut w mistrzostwach NCAA w 1982(4?) był buzzer beaterem chociaż w rzeczywistości przeciwnicy mieli jeszcze czas, ale nie trafili. Wszystko było uproszczone tak jakby był skierowany do małego szympansa, a nie do nawet nastolatków. Nie wykupili nawet licencji by wykorzystać logo i sprzęt Chicago Bulls więc stworzyli jakiś paśkudny pomarańczowo-czerwony strój, w którym grał ten pseudo-Jordan. Ogólnie rzecz biorąc, tak dziadowski, że żenuje widza (Imbd.com 2017)¹¹.

¹¹ Przekład własny za: „Being a basketball fan, I started to tape this movie when I saw that it was coming on the Family Channel. The mere fact that it was coming on the Family Channel should have tipped me off. About ten minutes after this „movie” began... I stopped taping and turned off the television. It was THAT bad. The actor they got to play Michael Jordan looked nothing like him. It must’ve been made for \$350. They even took liberties with Michael Jordan’s life story itself, pretending that the shot he hit in the 1982(4?) NCAA Championship won the game outright when in fact there was still time on the clock and the other team failed to score. Everything was so simplistic, it appeared as if it was written for an infant chimpanzee instead of even a teenage human audience. They didn’t bother to get the license to use the Chicago Bulls logo and equipment so they made up some

Kolejnym hagiograficznym filmem o Jordanie jest *Space Jam*, gdzie sportowiec, który gra samego siebie, rozgrywa mecz koszykówki przeciwko animowanym kosmitom po to, by uratować swoich przyjaciół: Królika Buggsa, Kaczora Daffy'ego oraz inne postacie z kreskówek Looney Tunesa. Chociaż fabuła filmu jest fikcyjna i utrzymana w konwencji fantastycznej, to pojawiają się tam autentyczne elementy biograficzne Jordana. *Space Jam* wszedł na ekrany kin wkrótce po tym, jak Jordan powrócił z koszykarskiej emerytury, w trakcie której próbował zawodowo grać w baseball. Okres emerytury stanowi tło fabuły, a końcówka filmu pokazuje powrót Jordana do NBA. W filmie pojawia się również motyw Jordana-zbawiciela, który ratuje animowane postacie Looney Tunes oraz ligę NBA. W rzeczywistości powrót Jordana do NBA w 1995 roku opisywany był jako „drugie nadejście”, które ocaliło NBA zarówno w wymiarze finansowym, jak i w kwestii wizerunku ligi.

Status Jordana jako żywej legendy, który pojawił się już w *Space Jam*, z czasem zaowocował różnymi tekstami biograficznymi, które oddawały hołd i podsumowywały największe osiągnięcia G.O.A.T. (angielskie: Greatest Of All Times, czyli Najlepszy Wszechczasów). Naturalnie jednym z mediów do tego wykorzystanych były spoty telewizyjne butów Air Jordan, z których dwa zasługują na szczególną uwagę. Pierwszym jest reklama wspomnianego wcześniej modelu XX z 2005 roku, będąca biografią opowiedzianą poprzez narrację i obrazy. W jednominutowym filmie znany reżyser, Spike Lee, czyta grupie nastolatków fragment książki, która opisuje – żeby posłużyć się zwrotem stworzonym przez Claude'a Lévi-Strauss'a – mitemy pojawiające się w legendzie Michaela Jordana. Nakręcona w różnych lokalizacjach (Chicago, Nowy Jork) reklama skupia się na Lee, który w dramatyczny sposób czyta na głos o przygodach Jordana, co czyni ją typem biografii charakteryzowanej jako relacja chronologiczna. Drugi spot ukazał się rok później. W klipie reklamowym modelu XXI za pomocą wyłącznie muzyki i obrazów odtworzono koszykarską karierę Jordana. Widzom przedstawiony został montaż nieznanych koszykarzy, którzy kopiowali najbardziej ikoniczne zagrania i gesty Jordana, takie jak „The Hand Switch” czy też „The Shrug”. Obydwie reklamy skierowane były do tych, którzy biografię i dokonania

awful looking orange-red type jersey for their faux-Jordan to wear. All in all, so awful that it embarrasses the viewer”.

Jordana doskonale znają, i którym nie trzeba wyjaśniać, kim sportowiec jest. Oferują więc one swoistą sentymentalną podróż w czasie.

W podobną eskapadę mogą się wybrać użytkownicy gry komputerowej *NBA 2K12 Michael Jordan Edition*. Gra oferuje bowiem tryb, w którym można wirtualnie doświadczyć kariery Jordana podczas grania jego postacią w najbardziej znaczących meczach jego kariery.

NBA 2K12 Michael Jordan Edition kończy listę przykładów różnych form narracyjnych, poprzez które biografia Jordana była opowyiadaana. Owa transmediacja form jest produktem podmiotów je tworzących, a więc pisarzy, dziennikarzy, filmowców, muzyków etc., a w niektórych wypadkach dziełem „Widma”, skoncentrowanego na danej grupie odbiorców docelowych. Taka transmediacja, rozumiana tutaj jako wykorzystanie różnych form medialno-narracyjnych do przedstawienia w zasadzie tej samej historii, stanowi jeden z trzech nieuniknionych aspektów tekstów biograficznych współczesnych gwiazd sportu i show biznesu.

Drugim takim aspektem jest natychmiastowość procesu produkcji. Każdy artykuł prasowy o Jordanie, każdy wywiad, jakiego udzielił, były biografią tworzącą się *ad hoc*. Owa natychmiastowość jest nawet bardziej widoczna w wypadku współczesnych gwiazd, które korzystają z mediów społecznościowych, takich jak Facebook czy Instagram. Każdy *tweet* bądź *selfie* wzbogaca narrację biograficzną. Doskonałym tego przykładem było nagranie zamieszczone w sieci przez LeBrona Jamesa kilka dni po tym, jak jego drużyna przegrała Finały NBA w 2017 roku. W nagraniu tym James ze świeżo ogoloną głową jest z powrotem na siłowni, wyraża swój gniew po porażce i szykuje się do następnego sezonu (Instagram.com 2017). Nagranie to miało ponad dziesięć milionów wyświetleń i ma szansę stać się mitemem w legendzie LeBrona Jamesa.

We wstępie do książki *Writing Lives in Sport: Biographies, Life-histories and Methods*, John Bale, Mette Krogh Christensen i Gertrud Pfister stwierdzają, iż: „Niektóre »biografie« sportowe [...] zacierają granicę pomiędzy biografią, a powieścią, pomiędzy »faktem« a »fikcją«, tworząc coś, co przez niektórych nazwane zostało »fakcją« [*Some sports 'biographies' [...] blur the distinction between biography and novel, between 'fact' and 'fiction', producing what some have termed 'faction'*]” (Bale, Christensen & Pfister 2004: 9). W historii życia Jordana taką fakcją był przypadek Popa Herringa, trenera koszykówki, który, jak to przeszło do historii, wycofał Jordana ze szkolnej reprezentacji liceum Laney High. Rzecz w tym, że tak naprawdę nie zrobił tego, a w każdym razie nie jest to do końca zgodne z prawdą.

W roku 1990 ukazał się film *Michael Jordan's Playground*. Obraz ten, który można uznać za pierwszą biografię Jordana, jest przykładem dokuramy (połączenie słów dokument i reklama) – pseudodokumentalnego filmu, którego celem jest wypromowanie gwiazdy i marki, którą gwiazda reprezentuje. W produkcji tej, ambitny, nastoletni koszykarz spotyka Michaela Jordana, który opowiada mu historię o tym, że jako uczeń drugiej klasy liceum został odrzucony z reprezentacji szkolnej i jak to doświadczenie zainspirowało go do tego, by pracować jeszcze ciężiej nad swoimi umiejętnościami, celem udowodnienia trenerowi, że się pomylił. Historia ta była powtarzana i na różne sposoby przedstawiana przez ponad trzydzieści lat w zasadzie w każdej biografii Jordana. Jednakże Lazenby (2014) opisuje to nieco inaczej. Według niego trener Pop Herring zaproponował Jordanowi (mierzącemu wówczas sto osiemdziesiąt centymetrów wzrostu drugoklasistę) miejsce w młodszej (mniej prestiżowej) reprezentacji szkolnej, lecz nie w głównej reprezentacji, w której grali trzecio- i czwartoklasiści. Herring włączył jednak do składu tej ostatniej innego drugoklasistę – kolegę Jordana, mierzącego dwa metry Leeroya Smitha. Według trenera Jordan był za niski i nie był potrzebny w starszej drużynie, choć był zdecydowanie najlepszym zawodnikiem, w związku z czym bardziej przydałby się młodszej grupie. Zatem tak naprawdę Jordan nie do końca został odrzucony, a sam Herring nie popełnił wtedy błędu, zaś historia ta wpłynęła niebywale pozytywnie na kreację i promocję wizerunku medialnego Jordana.

Tego rodzaju fakcja może być dziełem „Widma” lub też po prostu kwestią perspektywy. Na przykład w 2010 roku telewizja sportowa ESPN zrealizowała film dokumentalny *Jordan Rides The Bus*, w którym przedstawiono okres, gdy Jordan (w latach 1994-1995) próbował zawodowo grać w baseball. W tamtym czasie ów epizod z życia sportowca postrzegany był jako porażka, a sam Jordan skrytykowany został przez czasopismo „Sports Illustrated” za to, że rzekomo hańbi baseball („Sports Illustrated”, 1994: okładka). W roku 2010 ta porażka Jordana stała się historią sukcesu, doświadczeniem człowieka, który miał odwagę podążać za dziecięcymi marzeniami. Treść *Jordan Rides The Bus* można podsumować pochodzącym z reklamy butów Air Jordan XX jednym z najbardziej znanych cytatów przypisywanych Jordanowi: „Mogę zaakceptować porażkę, ale nie mogę zaakceptować braku starań” (soulman23, Youtube.com 2007: 0:39-0:44).

Element faksji zdecydowanie jest czynnikiem komplikującym biograficzną pracę badawczą, choć nie jest to jedyny aspekt, bowiem w wypadku

Jordana utrudnia to również liczba tekstów, podmiotów i różnych odbiorców. Dodatkową trudność w przeprowadzeniu tego badania stanowi również obecność „Widm”, co najwyraźniej widać w biograficznym dokumencie o Jordanie, wyemitowanym w 2000 roku przez telewizję ESPN w ramach serii „Sports Century”. Ów dokument można uznać za najbardziej obiektywną biografię Jordana, ponieważ przedstawia on największą liczbę perspektyw, z których postrzega się Jordana i jego życie oraz zawiera w sobie wszystkie elementy typologii Whannela. Ta mnogość punktów widzenia niekoniecznie ułatwia pracę badawczą, jednakże przeciętnemu widzowi daje szansę wyrobienia własnej opinii na temat Jordana, jego kariery oraz wpływu na kulturę koszykówki, sportu, mediów, biznesu oraz szeroko rozumianej kultury amerykańskiej.

Matryca trójkąta współczesnej biografii

Casus Jordana-gwiazdy, którego życie i kariera przedstawiane były i wciąż są w rozmaitych formach narracyjnych, doskonale ilustruje wzajemne przenikanie się promocji gwiazd i zafascynowania nimi, które skutkuje mnogością tekstów, poprzez które z danym idolem/idolką publiczność może się zetknąć. Jordan jest przykładem dość unikalnym, gdyż w kontekście ilości tekstów biograficznych mierzyć się z nim może jedynie Muhammad Ali, którego kariera przypadła na okres przedglobalizacyjny, który to moment z kolei Jordan w pewnym sensie uosabiał. Biografie Muhammada Ali jednakże ograniczone były w swoich formach (dokument, książka), bokser nie miał też swojego konta na Facebooku.

Z drugiej strony, jeśli chodzi o liczbę tekstów narracyjnych, które Jordanowi są poświęcone, można założyć, że współczesne gwiazdy sportu, których kariera przypada na okres rozwoju świata internetu, mediów społecznościowych, globalnych sieci telewizyjnych i agresywnego marketingu, przewyższają Jordana jeśli chodzi o ilość materiałów narracyjnych wysyłanych do potencjalnych odbiorców. Aczkolwiek niekoniecznie przekłada się to na ilość samych form. LeBron James na przykład ma swoją linię butów, jednakże niewiele one mówią nam o nim jako postaci poza tym, że nosi przydomek „King”, który sam sobie nadał, a czego dowiedzieć się można z innych tekstów mu poświęconych.

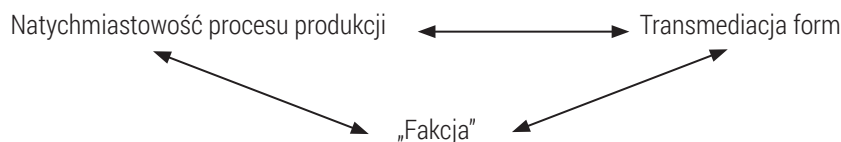

Tabela 4. Trójkąt NIEUNIKNIONYCH elementów biografii współczesnych gwiazd. Źródło: opracowanie własne

Jordan i jego swoiście rozproszona biografia jest klamrą spinającą tradycyjne formy narracji biograficznych poświęconych gwiazdom kultury masowej oraz współczesne, możliwe dzięki nowym technologiom, skrótowe formy narracji uprawiane przez same gwiazdy i ich promotorów. Przypadek Jordana stworzył matrycę trzech nieuniknionych elementów biografii współczesnych gwiazd popkultury.

Po pierwsze, na skutek przyspieszonego procesu produkcji treści oraz ich przekazywania, teksty biograficzne tworzone są na poczekaniu (na przykład artykuł internetowy *Transfer Lewandowskiego do Realu. Były niemiecki piłkarz nie ma złudzeń*; Łożyński 2018, którego autor spekuluje na temat przyszłości polskiego piłkarza). Po drugie, zróżnicowanie form medialnych i narracyjnych umożliwia obcowanie z daną biografią w formie/ach dla czytelnika najbardziej przystępnej/ych, a dla gwiazdy najbardziej pożądanej/ych chociażby w celach marketingowych (na przykład gościnny występ w teledysku może zaowocować zwiększoną sprzedażą danej linii butów sportowych). Po trzecie, wielość tekstów i form narracyjnych, ich częsta tymczasowość, cele marketingowe oraz strategie relacji publicznych skutkują biograficzną fakcją, która oprócz tego, że zaciera granicę pomiędzy faktami a fikcją, pozwala fikcji przykrywać niektóre kwestie, jak stało się to choćby w wypadku Allana Iversona, którego charyzma, widowiskowa gra i oryginalność w ubiorze oraz sposobie bycia przesłaniały fanom fakt, iż był on alkoholikiem, który dręczył swoją rodzinę, trenera i kolegów z drużyny.

Fakcja z jednej strony może dodać danej postaci aury tajemniczości, której współcześni celebryci sami się pozbawiają, a która w przemyśle gwiazd zawsze była pożądana. Z drugiej jednak strony, fakcja rozmywa fakty, a te dla wielu fanów, zwłaszcza młodych, są tym, co decyduje o uwielbieniu dla idola. Biograficzna fakcja odpowiedzialna jest za prawdziwość amerykańskiego powiedzenia „Obyś nigdy nie spotkał swojego idola”.

Źródła cytowań

- Amazon.com (2017), online: https://www.amazon.com/s?k=michael+jordan&ref=nb_sb_noss_1 [dostęp: 11.01.2017].
- BALE, JOHN, METTE KROGH CHRISTENSEN, GERTRUD PFISTER (red.) (2004), *Writing Lives in Sport: Biographies, Life-Histories and Methods*, Århus: Aarhus U Press.
- NBC (1992), *Kroniki Seinfelda*, sezon 3.
- ESQUINAS, RICHARD, DAVE DISTEL (1993), *Michael & Me: Our Gambling addiction... My Cry for Help!*, San Diego: Athletic Guidance Center Pub.
- FEINSTEIN, JOHN (2004), *The Punch*, Boston: Little, Brown.
- HALBERSTAM, DAVID (2000), *Playing for Keeps: Michael Jordan and the World He Made*, Open Road Media [Edycja Kindle].
- Genius.com (2019), *Encore*, online: <https://genius.com/Jay-z-encore-lyrics> [dostęp: 04.10.2019].
- Genius.com (2019), *Back to Back*, online: <https://genius.com/Drake-back-to-back-lyrics> [dostęp: 04.10.2019].
- Instagram.com (2017), online: <https://www.instagram.com/p/BVXfmnthlj-C/?taken-by=kingjames&hl=pl>, [dostęp: 04.10.2019].
- JORDAN, DELORIS, ROSLYN JORDAN, KADIR NELSON (2003), *Salt in His Shoes: Michael Jordan in Pursuit of a Dream*, New York: Aladdin Paperbacks.
- JORDAN, MICHAEL, MARK VANCIL (2005), *Driven from Within*, London: Atria.
- LA FEBER, WALTER (1999), *Michael Jordan and the New Global Capitalism (New Edition)*, New York: W. W. Norton & Company [Edycja Kindle].
- LAZENBY, ROLAND (2014), *Michael Jordan: The Life*, New York: Little, Brown and Company, edycja Kindle.
- ŁOŻYŃSKI, SZYMON (2018), *Transfer Lewandowskiego do Realu. Były niemiecki piłkarz nie ma złudzeń*, online: <https://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/751651/transfer-lewandowskiego-do-real-u-byly-niemiecki-pilkarz-nie-ma-zludzen> [dostęp: 04.10.2019].
- MARGUIA, JOSE (2009), *Michael Jordan.*, online: <https://www.poemhunter.com/poem/michael-jordan/> [dostęp: 04.10.2019].
- MCCALLUM, JACK (2012), *Dream Team: How Michael, Magic, Larry, Charles, and the Greatest Team of All Time Conquered the World and Changed the Game of Basketball Forever*, New York: Ballantine Books, [Edycja Kindle].
- METZGER, ALAN (reż.) (1999), *Michael Jordan: An American Hero*, Avalanche Home Entertainment.

- MULROY, MARK (red.) (1994), *Bag It, Michael!*, online: *SI.com*, <https://www.si.com/vault/issue/711039/0>, [dostęp: 04.10.2019].
- NAUGHTON, JIM (1993), *Taking to the Air: The Rise of Michael Jordan*, New York: Warner.
- PYTKA, JOE (reż.) (1996), *Space Jam*, Warner Bros. Family Entertainment.
- SANTIAGO, WILFRED, SANLIDA CHENG (2015), *Michael Jordan: Bull on Parade*, Seattle: Fantagraphics Inc. [Edycja Kindle].
- SHELTON, RON (reż.) (2010), *Jordan Rides the Bus*, Cinetic Media.
- SMITH, SAM (2012), *The Jordan Rules: The Inside Story of Michael Jordan and the Chicago Bulls*, New York: Diversion Books, [Edycja Kindle].
- SNYDER, ZACK (reż.) (1990), *Michael Jordan's Playground*, NBA Entertainment.
- soulman23 (2007), *2005 Spike Lee Michael Jordan Commercial*, online: *YouTube.com*, <https://youtu.be/cNFOMmTWbps>, 1:00 [dostęp: 04.10.2019].
- TAYLOR, JEFF, reż. (2000), *ESPN Sports Century: Michael Jordan*, ESPN.
- WEITZMAN, LARRY, reż. (1999), *Michael Jordan: His Airness*, NBA Entertainment.
- WHANNEL, GARRY (2002), *Media Sports Stars: Masculinities and Moralities*, London: Routledge.